

De literaire betrekkingen tussen Albert Verwey en Vlaanderen ¹

door

Dr. M. HANOT
lid der Maatschappij

Op 21 april 1933 hield Albert Verwey tijdens het vijftiende Nederlands Filologencongres een voordracht over *Noord en Zuid in de jaren '90*². Hij sprak uit de rijkdom van zijn ervaring en verhaalde hoe hij in 1886 te Amsterdam ook al een congres had bijgewoond: het twintigste Taal- en Letterkundig Congres. Zijn verslag daarvan in *De Nieuwe Gids* liet geenszins vermoeden dat hij eens een belangrijke rol in de literaire betrekkingen tussen Noord en Zuid zou spelen. De Vlamingen heetten toen 'gasten, die men niet au sérieux neemt', 'een soort monomanen', 'brave pioniers' e.d. 'Laten we hen goed ontvangen', besloot Verwey, 'en veel over taal en verbroedering praten, dan zullen zij tevreden zijn', en verder: 'Wij vinden de Vlamingen een grensvolk. Zij missen voor ons een element van maatschappelijkheid en wereldwijsheid, dat wij heel hoog aanslaan. Wij kunnen niet anders doen dan beleefd zijn en ons goedhouden.' In zijn lezing van 1933 noemde hij dat verslag 'scherp, hatelijk, soms persoonlijk'. Toch was de inhoud ervan begrijpelijk geweest, omdat Verwey vóór 1890 de Vlaamse letterkunde met Hilda Ram, Julius de Geyter, Wazenaar en Pol de Mont identificeerde. Zijn houding verschilde toen weinig van die welke de overige Mannen van '80 tijdens de eerste jaren van *De Nieuwe Gids* tegenover de Vlamingen aannamen, of, om het met zijn eigen woorden te zeggen: zij hielden zich niet afzijdig, maar hun toon tegenover hen was 'onveranderlijk hooghartig'. 't Zij ze prezen of laakten, het gebeurde altijd 'in een toon van meerderheid'³.

¹ Eerder toevallige contacten als die met E.P. J. van Mierlo n.a.v. Verweys Hade-wych-studie en die met M. Sabbe n.a.v. beider belangstelling voor Van der Noot, latere recensies door Vlamingen van Verweys werken werden buiten beschouwing gelaten. Om hun hulp, wenken of getuigenissen dank ik hier: Mevr. Dr. M. Nijland-Verwey, Mej. Dr. M. E. Kluit en de Heren (s.s.t.t.): L. Baekelmans, D. Boens, G. Borgers, Eug. De Bock, R. De Cneudt, F. De Mey, J.A. Goris, F. Lateur, W. Moens, Harry G.M. Prick, E. Roels, C.C. Spiering, H. Teirlinck, M. Uyldert, J. van Nijlen, E. van Offel, E.H. A. Viaene en E. Willekens.

² *De Nieuwe Taalgids*, 1933, p. 193-201; herdrukt in *Keuze uit het proza van zijn boogleraarstijd (1925-1935)*, p. 242-252.

³ *De Nieuwe Gids*, 1887-1888, I, p. 1-11. Citaten op p. 2, 3 en 4 en *Keuze*, p. 246, 245 en 242.

Typisch is in dit verband de houding van Kloos tegenover Cyriel Buysse. Kloos nam diens novelle *De Biezenstekker* in *De Nieuwe Gids* op, maar kon niet nalaten in een voetnoot op te merken: 'Ofschoon deze studie in het Vlaamsche taaleigen is gesteld, meenden wij haar toch onzen lezers niet te mogen onthouden.'⁴ Even later schreef hij aan Vermeulen: 'Wij zijn hier te lande — ik bedoel de heusche artisten — niet erg ingenomen met de letterkundige voortbrengselen uwer landgenoten...' Was de revolutionaire Kloos tegenover Buysse voorzichtig om literaire redenen of vreesde hij abonnees te kwetsen en te verliezen? In 1891 zond Buysse hem een roman, waarschijnlijk *Het recht van den sterkste*. Kloos durfde het werk niet onmiddellijk afwijzen en trachtte daarom Buysse's verzoek op een zijspoor te leiden. 'Ik geloof dat hij goed is', schreef hij aan Buysse, 'maar ik vrees dat hij als tijdschriftartikel te veel sexueele dingen behandelt, dan dat hij in zijn geheel zou kunnen opgenomen worden.'⁵ Twee en een halve maand later zond hij het manuscript aan Buysse terug. Intussen beloofde hij wel steun en belangstelling, maar die konden Buysse niet meer overtuigen en van 1894 af liet deze zijn werk geregeld in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* verschijnen. Uit de aantekeningen van Harry M. G. Prick bij de *Notities bij de lectuur van Cyriel Buysse, door Lodewijk van Deysse* blijkt evenwel dat Buysse niet door Verwey, maar door Van Deysse tot medewerking werd uitgenodigd,⁶ waarschijnlijk omdat deze in hem een vertegenwoordiger van het naturalisme heeft gezien.

*

Op de voornoemde poetae minores na was Pol de Mont de eerste die door de Tachtigers werd opgemerkt en met wie Verwey, nog vóór de oprichting van *De Nieuwe Gids*, contact nam. In 1882 nam Pol de Mont Verwey's gedicht *Een Sproke der Zee* in de tweede jaargang van zijn tijdschrift *Pennoen* op, dat hij op het einde van 1880 onder de titel *Jong Vlaanderen* had gesticht. In een voetnoot deelde De Mont mee: 'Dit, en de twee volgende stukjes, zijn eerstelingen.' Daaruit mogen we wel afleiden dat Verwey zijn gedicht aan De Mont heeft aangeboden. Van die vroege relatie zijn echter geen andere sporen gevonden.⁷

Het was bekend dat De Mont voor de Vlaamse poëzie con-

⁴ *N.G.*, 1889-1890, II, p. 186.

⁵ Geciteerd volgens G.H. 's-Gravesande, *De betrekkingen van Vlaamse schrijvers tot 'De Nieuwe Gids'*, in: *Vl. Gids*, 1954, p. 315.

⁶ *De Tafelronde*, 1954, p. 145.

⁷ *Pennoen*, 1882, p. 255-256.

tacten zocht met het buitenland en dat hij één van de weinigen was die de Beweging van '80 van dichtbij volgde. Op 12 oktober 1885, even na het verschijnen van het eerste nummer van *De Nieuwe Gids*, schreef hij een brief aan Kloos waarin hij tegelijkertijd zijn 'steun en medewerking' aanbood en zijn waardering voor de theorieën en het streven van *De Nieuwe Gids* uitsprak. Verweys *Sonnet* en *Persephone* vond hij fraai⁸. Of de redactie van *De Nieuwe Gids* met de toon van de brief erg ingenomen is geweest, valt te betwijfelen. Zeker is, dat de Mont sinds Kloos' uitspraak dat slechts 22 regels van zijn *Lentesotternijen* 'het aantal goede verzen in onze literatuur met het hunne' hadden vermeerderd⁹, niet meer in de gratie van de Tachtigers heeft bestaan, ook niet in die van Verwey.

Over De Mont heeft Verwey nadien slechts weinig geschreven. In zijn *Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche Dichtkunst* beperkte hij zich tot een toelichting bij het strenge oordeel van Kloos. De Monts 'natuurlijke zinnelijkheid', aldus Verwey, 'voelden wij als een deugd en wij beseften dat zijn invloed op vlaamschen smaak en vlaamschen versvorm weldadig werken moest; maar dat was toch maar een betrekkelijke verdienste voor de nederlandsche dichtkunst in haar geheel.'¹⁰ In de lezing *Noord en Zuid in de jaren '90* kwam hij op hetzelfde terug en onthulde hij dat Dr. Doorenbos, die De Mont ontmoet had op één van de zondagavondbijeenkomsten, met grote ingenomenheid de jongeren op diens levendigheid, geestdrift en belangstelling had attent gemaakt. Verwey getuigt verder: 'Zijn eerste bundels waaronder de *Lente-sotternijen*, werden door ons gelezen en we waardeerden daarin de kleurig- en fleurigheid van een vrijmoedige zinnelijkheid. Maar niet lang daarna voelden we ons teleurgesteld. Zijn volgende gedichten, de liederen van Loreley, de verhalen van Idyllen, voldeden minder dan de vorige. Zijn weer latere, de Fladderende Vlinders van 1885, droegen al te duidelijk de tekens van een onkritische vruchtbaarheid en van een virtuoositeit die niet behaagde.'¹¹

Terwijl andere Vlamingen op de Hollandse kritiek scherp reageerden¹², liet Pol De Mont zich niet beïnvloeden: hij bleef voor de jonge Hollandse dichters aandacht vragen. Hij was het, die in Vlaanderen Kloos, Winkler Prins, Van Eeden, Verwey, Gorter Couperus e.a. bekend maakte. Hij stemde zijn kritiek af op het

⁸ Cf. G.H. 's-Gravesande, *De Geschiedenis van De Nieuwe Gids*, p. 67.

⁹ W. Kloos, *Veertien jaar literatuur-geschiedenis 1880-1893*, p. 149.

¹⁰ *Inleiding tot de nieuwe Nederlandse Dichtkunst*, p. 64

¹¹ *Keuze*, p. 243.

¹² Cf. hierover R.F. Lissens, *Het impressionisme in de Vlaamsche Letterkunde*, p. 172-173.

goede : hij loofde zo veel hij kon, soms wat te veel, doch steeds uit vurig enthousiasme om het publiek tot het lezen van het beoordeelde werk aan te sporen¹³.

*

In de geschiedenis van de betrekkingen tussen Verwey en van *Nu en Straks* treedt Vermeylen het meest op de voorgrond. Voor dat deze Verwey leerde kennen, was hij door Kloos al tot medewerking aan *De Nieuwe Gids* uitgenodigd¹⁴. Hij bood gedichten aan, doch Kloos nam ze niet op. Deze ervaring, de crisis in *De Nieuwe Gids* en het met de drang naar gemeenschapskunst van de jonge Vlamingen moeilijk te verzoenen individualisme van Kloos, hebben ertoe bijgedragen, dat Vermeylen zich voortaan tot Verwey wendde. Uit de geschiedenis van de verhouding Verwey-Vermeylen, zoals Mevr. Nijland-Verwey die heeft geschetst¹⁵, vernemen we dat de schrijvers elkaar leerden kennen toen Vermeylen in november 1892 naar Holland was gekomen om medewerkers voor *Van Nu en Straks* te werven. Verwey stond onmiddellijk de gedichten over Paul Verlaine en Antoon der Kinderen af, bij Vermeylens tweede bezoek in augustus 1893 ook nog *Kosmos* en in het voorjaar 1894 *Spaanse reis*. De eerste ontmoetingen vonden juist plaats, toen Verwey, na de breuk met *De Nieuwe Gids* zich in de oudere Nederlandse literatuur was gaan verdiepen en de bloemlezingen *Nederlandsche Dichters behalve Vondel* en *Gedichten van Jonker Jan van der Noot* uitgaf. Vooral Van der Noot bood beide schrijvers stof tot een gesprek. 'Een prijsvraag van de Brusselse universiteit over de invloed door de Franse Pléiade uitgeoefend op onze 16de en 17de eeuwse dichters, voerde Vermeylen evenzeer naar Nederland als zijn wens schrijvers en kunstenaars aan zijn tijdschrift te verbinden. Met beide slaagde hij wonderwel,' merkt Mevrouw Nijland op. 'Bij Verwey vond hij voor zijn studie een aandachtig gehoor' en tijdens het verblijf van Vermeylen in het buitenland, ontstond een drukke briefwisseling. Verwey zou een biografie van Van der Noot schrijven, en Ver-

¹³ Cf. hierover G. Meir, *Pol de Mont*, p. 153.

¹⁴ Dit gebeurde nadat Vermeylen samen met Lodewijk de Raet en een ander vriend het studententijdschrift *Jong Vlaanderen* (in 1889) had opgericht. Aan E. d'Oliveira verklaarde hij daarover: 'Toen wij dat blaadje oprichtten waren wij nog leerlingen van het Athenée. Een studententijdschriftje. Een eerste kreet. En toch trok het de aandacht van Willem Kloos, die mij een lange brief schreef om mijn medewerking te vragen voor de *Nieuwe Gids*.' (*De Mannen van '80 aan het woord*, p. 151). G.H. 's-Gravesande en C.C. Spiering hebben respectievelijk in *De Betrekkingen van Vlaamse schrijvers tot de Nieuwe Gids* (*Vl. Gids*, 1954, p. 314-321) en in *Brieven van August Vermeylen* (*Ib.*, 1955, p. 170-175) de daaropvolgende correspondentie toegelicht.

¹⁵ *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, IV, p. 311-327.

meylen zou aan de Gentse Universiteit een studie over Van der Noot aanbieden. Noch het ene noch het andere gebeurde. Verwey was wel met de voorstudie begonnen, maar tot een werkelijke biografie bracht hij het niet. Vermeylen schreef een biografie, doch bood die niet te Gent, maar te Brussel aan. Hij liet ze eerst in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* en daarna afzonderlijk verschijnen¹⁶. In het opstel *Hoogescholen en Geestelijke Bewegingen* (1899) sprak Verwey zijn grote waardering voor dat werk uit.

Niet lang na Vermeylens eerste bezoeken aan Holland ging Verwey op zijn beurt bij zijn Brusselse vriend informeren naar medewerkers, ditmaal voor het *Tweemaandelijksch Tijdschrift*. Vermeylen hielp Verwey, doch aan diens wens om iedere twee maanden een brief over letterkundige verschijnselen in België te bezorgen, kon hij wegens zijn studie niet tegemoetkomen. Wel liet hij in 1896 zijn *Kritiek der Vlaamsche Beweging* in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* verschijnen. Het bezoek was evenwel nog in een ander opzicht interessant: Vermeylen wees Verwey op het belang van Gezelle en stelde hem aan Van Langendonck en Hegenscheidt voor.

Hoe heeft Verwey nu over Vermeylen geoordeeld? 'Het onmiskenbare bij Vermeylen', aldus Verwey, 'is de veerkrachtige mannelijkheid die in zijn stem en zijn stijl, zijn bewegingen en wendingen, in zijn hele persoon zit, en die maakt dat ik altijd met genoegen naar hem kijk, als naar een paard van goed ras.'¹⁷ Herhaalde malen is over de ideële verwantschap tussen beide schrijvers uitgeweid. Bernard Verhoeven heeft in zijn artikel *Albert Verwey en August Vermeylen* betoogd dat de diepste verwantschap lag in 'hun bewust of onbewust corresponderen met de esthetische levensleer van Hegel'.¹⁸ Het kan betwist worden dat het juist om Hegel ging. De gemeenschappelijke voedingsbodem voor hun theorieën moet eerder in hun beider studie van het monisme worden gezocht¹⁹.

Die verwantschap heeft Verwey bewust gevoeld. Als Vermeylen de grondslag van de belangrijke opstellen uit *Van Nu en Straks* (nl. van Van Langendoncks *Herleving der Vlaamsche Poëzie*, Hegenscheidts *Rhythmus* en zijn eigen *Over de kunst in de vrije gemeenschap*) in de 'alomvattende idee van het Leven als immanente beweging van zelf-organisatie' ziet²⁰, merkt Verwey op: 'dan moet ik nu nog glimlachen als ik denk hoe nauwkeurig daarmee de gedachten werden uitgedrukt, waarvoor ikzelf sedert 1888

¹⁶ *Ib.*, p. 315-316.

¹⁷ *Proza II*, p. 69.

¹⁸ *Aristo*, XII (1942-43), p. 131-135.

¹⁹ M. Hanot, *De beginselen van Albert Verweys literaire kritiek*, p. 164-176.

²⁰ A. Vermeylen, *Van Gezelle tot Timmermans*, p. 58.

gestreden had. Dergelijke plaatsen geven mij ook het recht, meen ik, eer dan van verbinding van vermenging te spreken.' ²¹

In zijn opstellen trad Verwey vooral op als corrector bij onvolkomenheden van Vermeylens enthousiasme. De leuze 'Wij willen Vlamingen zijn om Europeërs te worden,' maakte Vermeylen tot 'de geslagen vijand van slechts schijnbaar vereenigende leuzen en verzamelwoorden.' In tal van opstellen achtte Verwey daar voorbeelden van aanwezig. In Vermeylens bespreking van Maeterlincks *La Sagesse et la Destinée* nam hij bovendien de gemoedstoon waar 'die ontstaat uit afkeer van het niet-gewilde', een oorzaak van tekortkomingen. Als woordvoerder en 'kampvoerder van een beweging', die hij inwendig krachtig wilde weten en die hij naar buiten zo krachtig mogelijk wilde doen voorkomen, betreurde Verweylen het, 'als er inwendig aan die kracht iets ontbrak, of als buitenaf de erkenning niet zo volkomen is als hij wenste'. Daardoor werd hij onrechtvaardig en ongeduldig en verloor hij de juiste blik op de verschijnselen die hem ter harte gingen. In concreto : omdat hij beseftte 'dat een wereldleven niet in dorpsnovellen kan worden saamgevat en dat een waarlijk groote literatuur naar zulk een samenvatting streven moet', maakte het 'verlangen zoo iets waarlijk-groots door een Vlaming bereikt te zien', hem onrechtvaardig tegenover Streuvels. Anderzijds zag hij helder genoeg 'om Guido Gezelle te erkennen als de eigenaardig west-vlaamsche dichter en de beteekenis van Rodenbach beperkt te achten tot een aanloop in een hoekje van Vlaanderen'. Hier achtte Verwey Vermeylen niet consequent, want al was deze er de man niet naar 'om de zoete koek van noord-nederlandsche bewondering' zo maar te lusten, toch had hij 'zoo goed als geeischt dat ook de laatste Noord-Nederlander hem die koek van de Rodenbach-bewondering zou aanbieden.' ²² Hun vriendschap en hun gemeenschappelijke belangstelling beletten dus niet, dat beiden vrij hun mening uitten.

Dat bleek nog meer uit Verweys beoordeeling van *De Wandelende Jood*. Hij noemde het een misgreep van Vermeylen, 'zijn idee en ervaring van een opstandige jeugd die na vergeefs her en der dwalen huiselijke vrede gevonden heeft, in de Ahasverus-mythe' te hebben willen afbeelden. Hij karakteriseerde het werk als 'een gedachte-vertegenwoordigende beeldenreeks', weliswaar van een groot talent, maar waarvan het gegeven zo opgevat en behandeld was, dat het talent moest goedmaken wat door de verbeelding bedorven was. De samenstelling achtte hij mislukt, omdat Vermeylen er niet in geslaagd was, Ahasverus van een

²¹ *Keuze*, p. 249.

²² Citaten, resp. *Proza II*, p. 72. 73 en 74.

tijdelijk tot een eeuwig wezen te doen overgaan. Daardoor ontbrak 'in dit beeldgebouw' de toon, die 'uit het hart opwellende stem', en heerste 'van het eerste woord af, de vermoeiende bemoeienis met het uiterlijk'.²³ Vermeylen antwoordde dat Verwey zijn bedoelingen misverstaan had.²⁴ Daarmee was het menigverschil op theoretisch vlak aangeland. Heeft de bedoeling van de kunstenaar nog iets te maken met het kunstwerk, eenmaal dat dit aan de gemeenschap is overgeleverd?

Vermeylen heeft twee maal de theoretische grondslag van Verweys beoordeling bestreden: een eerste maal in zijn bezwaren tegen Verweys *Het beoordelen van Gedichten*, een tweede maal tijdens het interview met E. d'Oliveira.

Verwey had geschreven: 'Als een dichter een gedicht, iedere kunstenaar zijn werk maakt, dan zoekt hij gelijkheid tussen indruk die innerlijk geworden is en uiting die innerlijk verbeeldt. Hij scheidt inderdaad gelijkheid tussen tweeërlei innerlijk. Het eerste innerlijk, gebonden aan de indruk, kent hij alleen, het tweede wordt door de uiting in gemeenschap gebracht met anderen. Elke zulke gemeenschap (zowel die van zijn ene innerlijk met zijn andere, als die van dit laatste met vreemden) is verbeelde gelijkheid.' Vermeylen noemde die stelling 'een schijn-waarheid', een vorm van kritiek die eens noodzakelijk was voortgesproken 'uit reactie tegen een dominé's en onderwijzers-kritiek, die een gedicht prees niet om hetgeen het wezen zelf van poëzie uitmaakt, maar omdat het een edele gedachte verkondigde, of ons aanzette tot deugdzaamheid en godvruchtigheid, of het vuur der heldendaden wakker hield: een kritiek, kortom, die van een gedicht nog wat anders eiste dan uiting van het waarachtig-innerlijke te zijn.' Hij twijfelde er evenwel aan of dat aforisme 'nog lang het jongere geslacht voldoen' zou, want, zo oordeelde hij, 'in kunst is er beslist nog iets zeer belangrijk, buiten de vraag «of, op welke wijs en in welke mate» de gelijkheid tussen innerlijke stof en innerlijke vorm is uitgedrukt. Namelijk: het wezen zelf van het innerlijke, dat de wording van de stof bepaalt — dat wezen zelf, zoals het in de uiting voelbaar wordt.' Vermeylen oordeelde: er is niet alleen een kwestie van verhouding tussen gevoel en uiting, maar ook van wezenlijke waarde van het gevoel zelf. Hij legde de nadruk op het innerlijk.²⁵

²³ *Ib.*, resp. p. 80, 86 en 82.

²⁴ Brief d.d. 9-4-1908, integraal overgedrukt door Mevr. M. Nijland-Verwey, in: *N.V.T.*, IV, p. 322. Commentaar bij die brief eveneens door Mevr. Mea Nijland-Verwey, *ib.* p. 323. Verder raadplege men in dit verband: Jos. J. Gielen, *De Wandelende Jood in Folklore en Letterkunde*, p. 61-63 en M. Gijsen in *De Stem*, 1937, p. 805-806.

²⁵ In: *Vlaanderen*, V (1907), p. 567-568.

Verwey antwoordde daarop dat hij wél belang stelde in de aard en de hoedanigheid van dat innerlijk, maar dat hij in de kunst geen innerlijk erkende dat niet was uitgedrukt, en dat hij met goede bedoelingen geen rekening hield.²⁶

Vermeyleylen van zijn kant maakte er in zijn interview met E. d'Oliveira zijn beklag over dat men zijn roman als 'n werk van de gedachte' en niet als 'n werk van literatuur' besprak. 'Kunst-waarde krijgt 'n gedachte eerst', aldus Vermeyleylen, 'als ze niet meer zuiver verstandelijk blijft maar ineenvloeit tot 'n geheimzinnig complex...' Hiermee beklemtoonde hij het verschil met Verweys stelling. Terwijl Verweys bezwaren tegen *De Wandellende Jood* meer de niet-adequate uiting van Vermeyleylens innerlijk hadden gegolden, legde Vermeyleylen juist de nadruk op dat innerlijk. Anderzijds gaf hij in hetzelfde interview toe dat Verwey gelijk had, toen die beweerde dat de taal van *De Wandellende Jood* enigszins geforceerd was²⁷.

Door allerlei toevallige omstandigheden (o.m. de Eerste Wereldoorlog) werden de literaire betrekkingen tussen Verwey en Vermeyleylen verbroken. In 1919 werd deze lid van de eens door hem zo gesmade Koninklijke Vlaamse Academie en van 1921 af zetelde hij als gecoöpteerd socialistisch senator in het Belgisch parlement. Deze evolutie begreep Verwey niet. Aan Eugène de Bock schreef hij dat hij Vermeyleylens ontwikkelingsgang wel gevolgd, maar niet gevat had, omdat er tussen wat Vermeyleylen oorspronkelijk wilde, en wat hij werd, een kloof lag²⁸.

Uit dit overzicht blijkt dat de verhouding Verwey-Vermeyleylen niet van misverstanden vrij gebleven is. 'Verwey besepte blijkbaar niet', merkte Marnix Gijsen in *Verwey en Vlaanderen* op, 'welk een uitzonderlijke functie Vermeyleylen in het geestelijk leven van Vlaanderen vervulde.' Maar in datzelfde opstel schreef Gijsen ook dat Verwey de Vlaamse auteurs steeds 'als gelijkberechtigden had beschouwd en besproken'. Voor Vermeyleylen maakte Verwey geen uitzondering²⁹. Diens evolutie heeft Verwey trouwens in het gelijk gesteld, of, om het met de woorden van Mevrouw Nijland te zeggen: 'Wanneer hij Vermeyleylen als denker stelt boven de dichter, en uitdrukkelijk zegt: «Zijn daden zijn denk-daden» en elders «Ik geloof, dat in de geschiedenis van de Vlaamsche Beweging Vermeyleylen een ongewoon belangrijke figuur zal zijn», dan geeft hij daarmee blijk van een zeer juiste kijk op de uitzonderlijke functie, die Vermeyleylen in het geestelijk leven van

²⁶ In: *De Beweging*, 1908, I, p. 118.

²⁷ E. d'Oliveira, *De Mannen van '80 aan het woord*, resp. p. 146.

²⁸ Brief van 23-6-1921.

²⁹ *De Stem*, 1937, p. 805-806.

Vlaanderen vervulde. *De Wandelende Jood*, hoewel in 1944 gevolgd door het reeds in 1897 geconcipieerde *Twee vrienden*, is niet door andere dichterlijke kunstwerken overtroffen of geëvenaard, maar de dichterlijke denker en dader heeft in Vermeeylen de leiding genomen en behouden boven de kunstenaar.³⁰

Het siert beide figuren dat hun meningsverschillen het nooit de warme vriendschap hebben laten ontgelden. Mevrouw Nijland heeft van die vriendschap in het voornoemde opstel een treffend beeld opgehangen.

*

Op aanraden van Vermeeylen ging Verwey zich in de werken van Guido Gezelle verdiepen. Een volkomen onbekende was Gezelle evenwel niet voor Verwey : in 1885 had deze in *De Amsterdammer* al een verslag gelezen van een voordracht die Gezelle over De Bo had gehouden en was hij getroffen geweest door Gezelles aanval tegen de geijkte, conventionele taal³¹. Verwey heeft meegedeeld dat het Vermeeylen was die hem, even na de oprichting van het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* in 1895, de gedichten van Gezelle had leren kennen. 'Bij mij stond het vast', aldus Verwey, 'dat nadere kennismaking van Gezelles werken een aanwijzing van hun betekenis voor Noord-Nederland, binnenkort moest plaats hebben.'³²

Dat 'binnenkort' werd vier jaar, want eerst in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* van 1899 verscheen zijn beoordeling van en bloemlezing uit *Rijmsnoer*.

Intussen, in 1896, had De Mont een opstel over Gezelle aan de redactie van het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* gezonden ; het werd afgewezen omdat het niet doeltreffend genoeg werd geacht. Toen De Mont ook bij de redactie van het tijdschrift *Nederland* geen succes kende, zond hij zijn opstel aan *De Gids*, waar het in 1897 verscheen.³³

³⁰ *N.V.T.*, VI, p. 323-324.

³¹ Cf. A. Verwey, *Inleiding...*, p. 138-139.

³² A. Verwey in *Bew.*, 1918, II, p. 211-214 ; verder raadplege men : Mevr. Mea Nijland-Verwey in *Keuze*, p. 241.

³³ Toen Pol de Mont zijn opstel naar Holland zond, werd het daar afgewezen niet omdat hij Gezelle te veel, maar omdat hij hem te weinig bewonderde, in elk geval niet de kunst had verstaan hem te doen uitkomen, schreef Verwey. (*Bew.* 1918, II, p. 211.) Ook bij de redactie van het tijdschrift *Nederland* had Pol de Mont geen succes, zoals blijkt uit het antwoord dat hij van redacteur Mr. Van Loghem mocht ontvangen : « ik had uw studie geplaatst, zoo gij geen verzen van den schrijver hadt aangehaald, op uw gezag ; nu gij verzen citeert, is het mij onmogelijk. Voor die poëzie voel ik niets ! Hier zal zij geen bijval vinden. » (Geciteerd volgens C. Gezelle, *Guido Gezelle*, p. 220.)

Volgens Verwey bleef het weinig opgemerkt en droeg het slechts weinig bij tot het bekendmaken van Gezelles werk in Nederland. In zijn merkwaardig opstel *De roem van Gezelle* toonde Gerard Brom aan dat de prioriteit van de bekendmaking van Gezelle in Nederland aan Pol de Mont dient toegekend.³⁴ Verwey was evenwel de eerste Noordnederlander die voor Gezelle de aandacht vroeg. Hij moet er zich wel een verwijt van gemaakt hebben, dat hij Gezelle zo laat ontdekt had, want in zijn *Inleiding tot de Nederlandsche Dichtkunst* haalt hij daarvoor niet minder dan drie redenen ter verklaring aan: een gebrek aan gevoelde stamverwantschap met Vlaanderen, de overtuiging dat Gezelle slechts met *Rijmsnoer* zijn meesterschap had bereikt, en het Tachtiger individualisme.³⁵

De briefwisseling tussen Verwey en Gezelle is slechts van korte duur geweest.³⁶ In zijn dankbrief, van de 5de van Nieuwjaarsmaand 1899, had Gezelle wel geschreven: 'Ik zende u hierbij mijn allerjongste zielgedicht en druk u van verre een dichtelijke hand, zijnde uw toegenegen en dankbare (w.g.) Guido Gezelle.'³⁷ Verwey getuigde echter dat het ingesloten gedicht, in afzonderlijke druk, het in *Laatste Verzen* opgenomen *Vader Overleden* was.³⁸ Daarop nodigde hij Gezelle uit, aan het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* mee te werken³⁹. Of Gezelle inderdaad aan het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* heeft meegewerkt, of heeft willen meewerken, kan moeilijk worden uitgemaakt. Wel verscheen er zijn *Groeninghe's Grootheid* in, en in 1900 zijn *Sint Jans Vier*⁴⁰; maar naar Emmanuel De Bom meedeelt, werd het eerste door Streuvels aan Verwey gezonden en het tweede, dat postuum verscheen, waarschijnlijk ook.⁴¹ Nauwelijks een jaar nadat Verwey Gezelle tot medewerking had uitgenodigd, moest hij hem herdenken. Ter gelegenheid van een bezoek aan Vermeylen had hij getracht om Gezelle te Kortrijk te bezoeken, maar hij had de dichter niet thuis gevonden. Zo bleef hun contact alleen schriftelijk. Na Gezelles dood informeerde Verwey bij Streuvels naar

³⁴ *Dietsche Warande en Belfort*, 1949, p. 559-560.

³⁵ *Inleiding...*, p. 140.

³⁶ De beperkte briefwisseling werd door Verwey zelf (*Bew.*, 1918, II, p. 212) en door M. Uyldert (*Dichtelijke Srijdbaarheid*, p. 126-127) gepubliceerd.

³⁷ *Bew.*, 1918, II, p. 212 of M. Uyldert, o.c., p. 127.

³⁸ *Bew.*, 1918, II, p. 212.

³⁹ Brief van 2-3-1899. (M. Uyldert, o.c., p. 127).

⁴⁰ Resp. *Tw. Ts.*, 1899, I, p. 415-421 en 1900, II, p. 149-151.

⁴¹ E. de Bom schreef: « Hij dichtte op 15 april 1897 het geniale gedicht « Groeninge's grootheid of de Slag der guldenen sporen », dat zes gedichten omvat. Stijn Streuvels stuurde dit gedicht (in 1899) aan Albert Verwey, redacteur van het *Tweemaandelijksch Tijdschrift*. » (*Het Levende Vlaanderen*, Amsterdam, 1917, p. 58; cf. hierover ook G. Brom, *D.W.B.*, 1949, p. 563.

de mogelijkheid om uit de nagelaten gedichten een keuze te doen voor het *Tweemaandelijksch Tijdschrift*. Voor een biografie ging hij bij Hugo Verriest aankloppen, maar die weigerde.⁴²

Zelf heeft hij in kortere bijdragen nog herhaalde malen voor de dichter aandacht gevraagd: in 1902 in een korte aantekening over *Laatste Verzen*, in 1907 in een recensie van het tot woordenboek omgewerkte *Loquela*; in 1918 in een aantekening *Guido Gezelle en Noord-Nederland*, in 1928 in een beoordeling van *Uit het land en het Leven van Guido Gezelle* door Caesar Gezelle; in 1930, 1931, 1933, en 1935 in besprekingen van afzonderlijke delen van de jubileumuitgave.⁴³ Tot een karakteristiek van alle werken was hij in die bijdragen niet gekomen. Dat verzuim trachtte hij goed te maken toen hij in 1930 een groot artikel *Guido Gezelle* in het tijdschrift *Leiding* liet verschijnen. Deze studie noemde hij een poging om bij te dragen tot de kennis van het karakter en de waarde als geest en kunst van Gezelles geschriften.

Uit de Gezelle-biografie door Walgrave haalde hij de elementen die hij nodig had om aan te tonen dat Gezelle behalve 'het katholiek en neogotische' revival, zoals dat in het buitenland tot stand was gekomen, ook een particularistisch-nationaal ideaal, namelijk een middeleeuws-katholiek West-Vlaanderen, nastreefde, en dat die verschillende idealen de grondstof vormden waarin Gezelle werkte. Verder onderzocht hij de *Dichtoefeningen* (1858), *Kerkhofblommen* (1858), *Gedichten, Gezangen en Gebeden* (1862), *Liederen, Eergedichten en Reliqua* (1880), *Tijdkrans* (1893) en *Rijmsnoer* (1897). In de *Dichtoefeningen* prees hij vooral het makkelijk verlopend vers als een triomf van Gezelles virtuositeit. *Kerkhofblommen* achtte hij mislukt, omdat hij er opzettelijkheid in waarnam. In *Gedichten, Gezangen en Gebeden* was 'het spelen van het zangerig woord, overstemd door die ongewone onmiddellijkheid van uitdrukking die een naakte ziel verraadt.' *Tijdkrans* bracht het bewijs dat de verheerlijking van het Vlaamse land, zoals Gezelle die in 1858 in *Kerkhofblommen* had gebracht, mislukt was; 'in de bescheidener vormen van het kleine gedicht en het lied', was ze evenwel geslaagd. Minder ingenomen toonde Verwey zich met de gelegenheidspoëzie uit *Gedichten, Gezangen en Gebeden*: zij bestond slechts uit 'typen van burgerlijke gelegenheidsrijmelarij'. Vooral de gedichten op personen die de priesterwijding hadden ontvan-

⁴² Verweys brieven aan Streuvels daarover, zijn brief aan Verriest en de brief van Verriest aan Verwey vindt men bij M. Uyldert, o.c., p. 287.

⁴³ Onderscheidenlijk in: *XXe Eeuw*, 1902, I, p. 116-128 (of *Pr. III*, p. 208); *Bew.*, 1907, III, 251-252; *Bew.*, 1918, II, 211-213; *Alg. Hbl.*, 22-2-1928; 23-11-1930; 7-2-1931; 14-1-1933, (de laatste 3 ook in *Keuze*, p. 233-241) en *Alg. Hbl.*, 5-11-1935.

gen, en vaderlandse gedichten vond hij storend; Gezelle had die dichtsoorten niet weten op te heffen 'tot een vorm die de soort vernieuwde en haar ook buiten zijn streek tot voorbeeld stelde', en Verwey besloot dat vele gedichten alleen tijdelijk, in Gezelles streek, waarde hadden. In *Rijmsnoer* daarentegen was al het burgerlijke, kerkelijke, vaderlandse, staatkundige wegge-
 laten; noch belangstelling voor het meer bijzondere menschenleven, noch 'beredenerende godsdienstige overtuiging' kwamen erin voor. Als religieus dichter stond Gezelle hier op een hoogtepunt dat met 'eigenlijk-gezegde kerkelijkheid' niets te maken had. Er was alleen Gezelle 'van dag tot dag in gemeenschap met de natuur'. God nam Verwey er alleen waar als 'een verborgenheid', die in zijn Schepping, in de eerste plaats de Natuur, wordt gekend. In deze woorden valt duidelijk de invloed van Spinoza waar te nemen⁴⁴. Gerard Brom tekende daarbij aan dat Verwey, vermoedelijk verrast omdat hij in *Rijmsnoer* 'het uitdrukkelijke en nadrukkelijke werken met bepaalde leerstukken' miste, zich tot de verkeerde conclusie had laten leiden, dat Gezelle in *Rijmsnoer* niet in dienst van zijn priesterschap zou hebben gestaan. 'De priester verloochent het dogma allerminst', aldus Brom, 'wanneer hij het stilzwijgend onderstelt als voedingsbodem van zijn godsdienstig leven en zich over de aarde buigt, om die naar de hemel op te voeren.'⁴⁵ Bovendien kon erop gewezen zijn dat Gezelle tegelijkertijd met *Rijmsnoer* talrijke gelegenheidsgedichten en gedichten met leerstellige inhoud heeft geschreven. Onbewust was Verwey ook — zoals vele anderen na hem — onvolledig door een absoluut ignoreren van hetgeen Gezelle in de periode van 1862 tot 1880, gewoonlijk het zwijgen van Gezelle genoemd, produceerde. In deze periode schreef Gezelle meer dan toen hij zweeg, hoewel hoofdzakelijk proza. Heel alleen vulde hij de tijdschriften *Rond den Heerd* (1865-1871) en 't *Jaer Dertig* (1864-1867) met zijn beschrijvingsproza, zijn streng principiële, zelfs fanatieke opstellen à la Veuillot over het katholicisme en de politiek, met zijn taalkundige en folkloristische beschouwingen, zijn scheldjournalistiek, zijn gelegenheidsgedichten enz. Zijn proza uit die tijd is zelfs een gewichtige schakel geweest in de ontwikkeling van de Vlaamse prozastijl.⁴⁶

Gezelles talent lag volgens Verwey niet 'in zijn beeldend, of in zijn bespiegeland vermogen, of in beide tezamen, maar in zijn virtuositeit in de behandeling van het metrische'. De kennis-

⁴⁴ Het artikel zelf vindt men in *Leiding*, 1930, I, p. 117-138 en 229-251.

⁴⁵ D.W.B., 1949, p. 593. Over *Rijmsnoer* meer door Prof. Dr. F. Baur in de *Jubileumuitgave van Gezelle's Volledige Werken*, in het deel *Rijmsnoer*, p. 171-304.

⁴⁶ Aan dit probleem wijdde Prof. Baur belangrijke bladzijden in de *Inleiding tot Gezelle's Proza en Varia*, p. I-XX.

making met *Rijmsnoer* deed Verwey het relatieve van sommige beginselen der Tachtigers inzien. Dezen hadden zich ingespannen om in de oude metra ritmische vernieuwing te brengen. Nu erkende hij dat men niet noodzakelijk de strenge metra moest vaarwel zeggen om een inhoud expressief weer te geven. Gezelle had in de oude metriek vernieuwing gebracht 'door het schematisch karakter van het oude vers nadrukkelijk te doen uitkomen en dat vers bekoorlijkheid van zijn klank en woordkeus te schenken.' Toch was zijn poëzie geen factor in de kunst van de Mannen van '80 geworden, omdat dezen 'het oude vers, ook in deze bewerking, voorbij achtten', omdat zij 'in en achter Gezelles vers altijd het metrische vers van 1830 hoorden, en niet de ritmische vernieuwing die in en na 1880 haar beslag kreeg'⁴⁷.

Het is bekend dat Verwey het nationale als een element van innerlijkheid voor de dichtkunst in ere trachtte te herstellen en een nationaal geestesleven verlangde, waarbinnen het individuele tot zijn recht kon komen. In Gezelle zag hij een nationaal dichter, hoewel niet in de eerste plaats, omdat diens gedichten 'uit germaansch natuurgevoel en het geloof van de katholieke christenheid' waren voortgekomen.⁴⁸ Typisch is in dit verband het slot van zijn opstel in *Leiding*. 'Ook die Noord-Nederlanders zullen erkennen', aldus Verwey, 'dat de 19de eeuw in Gezelle een nederlandsch dichter heeft voortgebracht, anders dan Potgieter, maar hem niet onverwant. Zoals Potgieter Holland, zoo verheerlijkt Gezelle Vlaanderen. Beiden bezaten een geestdrift voor het verleden, die in het heden nawerkt'⁴⁹. Ofschoon Verwey Gezelle niet onvoorwaardelijk bewonderde, toch zag hij in hem een waarborg voor de eenheid van de Nederlandse cultuur. 'Dichters als deze doen de daden waardoor de grenzen verdwijnen tussen de twee delen van Leeuwardaal en de tijd wordt nabijgebracht dat het standbeeld van Maerlant staan zal op Nederlandsche grond'⁵⁰.

*

Hoe was nu de verhouding van Verwey tot de overige Van Nu en Straksers en Westvlaamse dichters?

Met Alfred Hegenscheidt had Verwey in 1894 ten huize van Vermeylen kennism gemaakt.⁵¹ In het bekende opstel *Rythmus* van 1893, dus lang vóór het verschil tussen de beoordelingscriteria

⁴⁷ *Leiding*, 1930, resp. p. 250 en 246.

⁴⁸ *Pr. VII*, p. 117.

⁴⁹ *Leiding*, 1930, p. 50.

⁵⁰ *Tw. Ts.*, 1899, I, p. 163.

⁵¹ Mevr. M. Nijland-Verwey, *N.V.T.*, IV, p. 317.

van Verwey en die van de Vlamingen in een discussie duidelijk werd, anticepeerde Hegenscheidt deze in een beschouwing over Verweys *Inleiding tot Vondel*. Die *Inleiding* bevatte zijn inziens 'enkel gepraat, gekapt stroo rond Vondel'. 'Het woord van Vondel', aldus Hegenscheidt, 'heeft slechts eene karakteristiek: de onmiddellijkheid; het is de stempel van het beeld in Vondel,' en 'al wat hij (Verwey) zegt van verstand, verbeelding en geluid bij Vondel, dat is Vondel niet. Vondel is in de beweging die ik voel en die het volk voelt en vooral voelen zal. Vondel is de rythmus van Vondel-den-Mensch, en dat alleen is de eeuwige Vondel.'⁵²

Dit stemde overeen met hetgeen Verwey in 1889 naar aanleiding van Vermeylens beoordeling van *Starkadd* over de criteria der Vlamingen opmerkte. In het Zuiden 'voelde men de persoonlijkheid van de dichter vóór men deze zijn uiting zag', 'de gevoels sfeer waarin hij leefde, de lijnen waarnaar hij bouwde, de gestalten die hij verwerkelijkte, kende men vóór het kunstwerk gewrocht werd dat hen alle vereende'. Daarom kon men het kunstwerk binnengaan 'vanuit die verwantschap van leven en in zijn gehelen bouw, in-eens begrepen, de buiten hen gestelde verwezenlijking bewonderen van een sinds lang broeiende geest.' Eenmaal dat zij 'hun droom van dichter in een vriend verwezenlijkt' zagen, zou al wat die dichter voortaan schrijven zou, als « uit hun gemeenschappelijke ziel » geschreven zijn. Hierin lag volgens Verwey de reden waarom Vermeylen zich in de bespreking van *Starkadd* niet bij het uiterlijk voorkomen van dit werk ophield. Hij daarentegen loste de symbolen op en beschouwde het hele drama niet alleen als 'gevoels-belichaming', maar ook als belichaming van de gedachte van dezen gevoels oorsprong. Terwijl Vermeylen het drama reduceerde tot 'wat omgaat in de ziel van Starkadd,' en er geen symbolen in wenste te zoeken, zag Verwey het drama in de strijd die gestreden wordt. Hij achtte het een zware fout dat in *Starkadd* 'een symbool van al te uitsluitend decoratieve schoonheid' al te vaak dienst deed als 'een werkelijk dramatisch motief'. Starkadd en Helga bleven decoratieve, 'als werkelijke wezens onuitgegroeide gestalten.'⁵³

*

Voor de zwaarmoedige, doch beminnelijke dichter, die Prosper van Langendonck was, voelde Verwey een grote sympathie. Diens *Herleving der Vlaamsche Poëzy* was nog maar juist in *Van Nu*

⁵² *V.N.S.*, I, (1893-94), p. 17.

⁵³ *Tw. Ts.*, 1899, II, p. 49-63, of *Stille Toernooien*, p. 252-281.

en Straks verschenen of hij besprak het met grote lof.⁵⁴ Naar Maurits Uyldert meedeelt, heeft Verwey bij de uitgever Versluys voor de uitgave van Van Langendoncks *Gedichten* ten beste gesproken;⁵⁵ in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* van 1900 nam hij de gedichten *Het Koren* van hem op.⁵⁶ Verwey beschouwde Van Langendonck als 'een klassieke natuur wien het misschien alleen aan gunstige gevoelsaarde ontbroken heeft', en als 'een voorganger,' die, ofschoon als tijdgenoot deelnemend 'aan de wakermaking van Vlaanderen', een eenzame bleef.⁵⁷

Behalve voor het werk had Verwey ook voor het karakter van Van Langendonck eerbied. 'Niet het soort eerbied dat men heeft voor hen, die meer of minder waardig, een pasklaar maatschappelijk ideaal vervullen, maar de hoogachting waarmee men hen begroet die hun eigen noodlot erkend en aanvaard hebben.'⁵⁸

Met Herman Teirlinck heeft Verwey op enkele brieven na, geen contact gehad. Toen diens *Zon* en *Het Ivoren Aapje* in *De XXe Eeuw* (1906-1907) verschenen, had Verwey de redactie van dat tijdschrift al verlaten. Wél heeft hij in 1903 in Teirlincks *Wonderbare Wereld* onmiddellijk het werk van 'een speels en sprokig talent' herkend.⁵⁹

Teirlinck van zijn kant getuigde over zijn houding ten opzichte van Verwey: 'Als benjamin van de zg. Van Nu en Straksers stond ik voornamelijk en niet alleen, aan de zijde van Prosper van Langendonck, de grote intuïtieve. Ik was niet in staat toen om onder de bekoring te komen van Verwey's geestelijke emoties. Wat ik later wel deed.'⁶⁰

*

Van bijzondere betekenis is weer de relatie Verwey-Streuvels. In het gedicht *In het land dat dood beet*⁶¹ bracht Verwey een ere-saluut aan twee hogepriesters van het schone die hij in 1898 en 1899 in Vlaanderen had ontmoet: een Brugs antiquair en Stijn

⁵⁴ *De Kunstwereld*, 1894, nr. 23, p. 2.

⁵⁵ *Dichterlijke Strijdbaarheid*, p. 126.

⁵⁶ *Tw T.*, 1900, II, p. 152-153.

⁵⁷ *Inleiding...*, p. 163.

⁵⁸ *De Witte Mier*, N.R., 1924, p. 125.

⁵⁹ *XXe Eeuw*, 1903, I, p. 206.

⁶⁰ Brief van 24-2-1958.

⁶¹ Opgenomen in *Dagen en Daden* (Amsterdam, 1901), gedicht in juli 1899. In het exemplaar van *Dagen en Daden* dat Verwey aan Streuvels schonk, schreef Verwey: 'Aan Stijn Streuvels de Dichter, Noordwijk aan Zee, 10 nov. 1901'. In ht *Oorspronkelijk Dichtwerk* komt het gedicht voor in deel I, op p. 392-393. Men raadplege verder: Mea Nijland-Verwey in: *Keuze*; p. 241.

Streuvelds. In het voorjaar van 1898 waren Verwey en zijn vrouw samen in Brugge. Zij werden gastvrij ontvangen door een antiquair, voor wiens uitstalramen ze bewonderend hadden staan kijken. Bij het afscheid schonk hij hun een kunstig bewerkte eiken stok.

..... — Wij waren getweeën :
 Ik en mijn vrouw, en geen schattenbelovende vreemden,
 Maar toch vreemden, en jong, met bewonderende ogen ;
 — Want in 't venster al hing menig schoon oud kunstwerk :
 Schoonst evenwel waren onder dat grijsaardshoofd
 Bevende handen die kunstvolle schakels polijstten,
 En dat zeiden onze ogen wel — samen dan traden
 We in met geen andere voorspraak dan liefde voor 't schone,
 De eenge die hij verstond, die hoflijke grijze.
 Hoe hij ons alles toonde : opkamer en pothuis,
 Slaapplaats, stookplaats, trap en portaal tot den zolder :
 Oud 't huis zelf, ook oud elk ding dat er in stond.
 Oud èn schoon...

en verder :

Scheidend schonk hij me een stok die' een boer had gesneden.
 Knuppel van eekhout : daarin wat gestalten de boer vreest :
 Bisschop en diender, hert en honden en 't molhoofd.
 Dood was de stad en het land en de stok die de boer sneed.

In april van het volgend jaar verbleef Verwey enkele dagen bij Vermeylen te Brussel ; daarna reisde hij door naar Brugge, waar hij de antiquair wilde bezoeken, maar die was intussen overleden. Toen trok hij naar Avelgem, naar Stijn Streuvels. Of zoals het in het gedicht luidt :

Dood was ook hij nu. Toen vluchtte ik zoekend naar leven.
 'k Vluchtte in het land van den boer tot diep in een uithoek.
 Land van de zee, maar geen haven is daar noch hoofdstad.
 'Leven van eeuwen geleën leidt er in dorpen de landman.
 Zwaar stond graan op de klei : blauw bloeide de vlasplant.
 Dààr, in een dorpsstraat, vond ik een man, daar geboren,
 Sprak met de spraak van het land, kleeedde zich als elk ander.
 Met hem trad ik tevree in zijn kleine kamer.
 O Hoe verbaasd. Want wat ik in wereldsteden
 Groeiend gezien had : de Kunst die landen noch tijden
 Kent, maar 't Schone alleen dat alles verenigt,

Bloede ook hier : 'k herkende ze aan boek en aan wanden
 En kalm, als wie thuis is, stond daar die man en verkondde
 Van de taal van het land dat dood heet, nieuwe geboorte.

.....

En het schoon van het land dat ik dood dacht leefde in zijn woorden.
 'k Zat daar den dag door en liep langs doorn en vlasbloem,
 Luistrend en drinkend zijn woorden en nieuwe verschijning.
 Laag hing 't licht toen ik ging en gaand herdacht hem :
 Schoon hogepriester van 't schone in het land waar hij leefde.

De verzen bevatten duidelijke zinspelingen op Streuvels eigen, nooit verloochend idioom, op het bezoek aan diens werkkamer, op diens kunst en op de wandeling die Verwey met hem door de velden maakte.⁶²

Niet lang nadien, op 23 juni 1899, nodigde Verwey Streuvels uit tot medewerking aan het *Tweemaandelijksch Tijdschrift*.⁶³ Streuvels stelde drie stukken ter beschikking : *Zomerzondag*, *Een Speeldag* en *Groeikracht*. Verwey drong nu bij de Uitgever Veen op recensie-exemplaren van Streuvels' werken aan, daarbij beklemtonend dat de kans bestond dat Van Deyssel ze zou bespreken. 'Een zaakkundige en oprechte bespreking nl. zou de schrijver goed doen die nu verdrongen wordt door het lijmerig gewauwel van zijn Hollandsche loftuiters,' schreef hij aan Van Deyssel.⁶⁴

Van 1903 af maakte Streuvels samen met Herman Teirlinck, Emmanuel De Bom, August Vermeylen, Alfred Hegenscheidt en Prosper van Langendonck deel uit van de redactie van het tijdschrift *Vlaanderen*. De redactie had zich ten overstaan van de uitgever Van Dishoeck voor de eerste jaargang ertoe verbonden, in geen andere tijdschriften dan in *Vlaanderen* te publiceren. Voor productieve schrijvers als Streuvels en Teirlinck was dat een bijna onhoudbare beperking. In 1904 werkte Streuvels dan ook aan *De XXe Eeuw* mede met *Op het kasteel*, *Soldatenbloed* en *Kinderziel* en stond hij op het punt aan Verweys *Beweging* mee te wer-

⁶² Cf. daarover : Stijn Streuvels, *Avelghem*, p. 332-334.

⁶³ Terwijl hij herstellend was van influenza, schreef hij aan zijn mederedacteur Van Deyssel : 'Mijn vrouw en ik, beiden nog kamerhoudend (ik na influenza, waarvan in dezen brief nog de naslapte) ... lezen Stijn Streuvels. Je kent wel werk van hem. Uit Van Nu en Straks of zoo. Dat lijkt mij bijzonder goed. Laatst was ik in Brussel. Ook Vermeylen loopt hoog met hem. Hoe zou ge 't vinden als ik hem vroeg eens wat in te zenden ? Hij is een neef en medestander van Guido Gezelle met wien ik ook in correspondentie ben.' Brief d.d. 30-5-1899 uit het Van Deyssel-archief, bij de Heer Harry M.G. Prick ; andere brieven tussen Verwey en Van Deyssel : 6-7-1899, 11-7-1899, 19-7-1899, 12-11-1899, 25-8-1900, 28-11-1900, 14-1-1900 en 18-1-1900.

⁶⁴ Brieven d.d. 28-11-1900 en 14-1-1900. Citaat uit brief d.d. 18-1-1901.

ken. Waarschijnlijk heeft Van Dishoeck Vermeulen op zulke medewerking attent gemaakt, want in zijn brief van 5 januari 1905 stelde Vermeulen aan Van Dishoeck voor, de schrijvers meer bewegingsvrijheid te gunnen⁶⁵. De moeilijkheid was weldra overbrugd, zodat Verwey niet tevergeefs op Streuvels een beroep deed, toen hij hem in november 1904 in Avelgem ging opzoeken: behalve aardige herinneringen aan de kermisdag die hij meemaakte, bracht hij Streuvels' belofte tot medewerking aan *De Beweging* mee⁶⁶. Weldra verschenen in *De Beweging* het verhaal *Zonder Dak* (1905) en de over vijf afleveringen verdeelde hoofdstukken van *De Vlaschaard* (1907): *De zaaijbede*, *De Wiedsters*, *Bloei* en *De Slijting*. In *Ingoyghem* (1904-1914) deelde Streuvels mee dat Verwey vanuit Noordwijk-aan-Zee speciaal overkwam om de eerste twee hoofdstukken te halen⁶⁷.

In 1905, in één van de eerste nummers van *De Beweging*, legde Verwey in de analyse van *Minnehandel* van zijn 'opgetogen bewondering' voor Streuvels getuigenis af.⁶⁸ Streuvels was Verwey daar zeer dankbaar voor⁶⁹. Nog driemaal zou Verwey nadien in *De Beweging* over Streuvels' werk schrijven. Toen *De Vlaschaard* in boekvorm verschenen was, getuigde hij: 'Als de zon kon schrijven zou hij het min of meer doen als Stijn Streuvels. Hij ziet de aarde van boven af, alles ineenen, en voor hij begint schijnt alles op zijn plaats te staan.'⁷⁰ In 1911 besprak hij de inhoud van *Kerstekind* en in 1914 beoordeelde hij de opvattingen over archi-

⁶⁵ Cf. daarover: Vermeulens brief aan de uitgever Van Dishoeck, dd. 5-1-1905. Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, Den Haag.

⁶⁶ Cf. M. Uyldert, *Dichterlijke Strijdbaarheid*, p. 206.

⁶⁷ In *Ingoyghem* (p. 54) schreef Streuvels: 'De twee eerste hoofdstukken van de Vlaschaard zijn toen klaargekomen. Albert Verwey heeft ze uit Noordwijk-aan-Zee bij mij thuis komen afhalen voor zijn nieuwgestichte « Tweemaandelijksch Tijdschrift »'. Blijkbaar verwarde Streuvels met « De Beweging ».

⁶⁸ 'Er is in hem (Streuvels) blinde hartstocht', aldus Verwey, 'en die hevige; redeloze ijverzucht; speelse fantasie; kunstliefde; menselijke teerheid en medelijden; jongensachtige joligheid en kinderspel. Er is in hem een idealiserende trek door alles heen, en een opmerkzaamheid voor de enkelingen die evenzeer zuiver in het zien als gul in het genieten is; alleen nooit stelselmatig. Stelselmatig is hij veleer in het ideële: allegorie en symboliek verlokken hem. Er is in zijn wezen een breedheid, die bewijst dat hij met innerlijke pijn, maar met uiterlijke rust die botsingen beheerst. En tevens heeft hij over al zijn begeerten een blik die vast, bijna koel, bijna scherp, maar liefhebbend, maar lijdend is. Daarneven evenwel een teerheid, een ontroering, een kuisheid van zintuigen, die glimlacht en schreit en speelt. In menig van zijn verhalen is als een behoefte om wreed te zijn, en meer dan het spel van zijn verbeelding dat het lugubere drinkgelag van de bezeten heksen schiep, heerst haast van het begin af het gevoel van overmacht die het leven heeft over de levenden. Deze noodlots-overmacht, en de zekerheid dat geen ontkomen is, geeft aan zijn geest misschien die vastheid en doordringendheid die sterker worden moest toen hij aan een groot werk ging.' (*Proza I*, p. 56-57.)

⁶⁹ Dat blijkt uit de brief die hij op 3 april 1905 aan Verwey zond (gepubliceerd door M. Uyldert in *Dichterlijke Strijdbaarheid*, p. 209-210).

⁷⁰ *Bew.*, 1908, I, p. 373.

tectuur die Streuvels in *De Landsche Woning* had uitgesproken.

Verwey heeft in de gehechtheid aan het vaderlands leven steeds een waarde voor de vernieuwing van de kunst in het kader van de Europese cultuur gezien. Waarschijnlijk wortelde zijn bewondering voor Streuvels juist in het bewustzijn dat diens scheppingen 'de gulle openbaringen' waren 'van een diepe en trouwe genegenheid voor een land en een leven dat hem altijd tegenwoordig' was.⁷¹ Streuvels zelf, die over de Tachtigers — ook op niet-artistiek gebied — al eens een streng oordeel heeft geveld, maakte voor Verwey steeds een lovende uitzondering.⁷²

*

Voor Van de Woestijne vroeg Verwey voor de eerste maal aandacht in een korte aantekening bij *Het Vaderhuis* (1904). Hij noemde Van de Woestijne 'een afzonderlijke verschijning onder zijn vlaamsche vrienden', 'een jongere van de italiaansche renaissance', in wiens gedichten 'zoete zinnelijkheid en zachte melankolie' tot 'bitteren wellust en wreede somberheid' zwollen.⁷³ In de *Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche Dichtkunst* beperkte hij zich tot de opmerking, dat Van de Woestijne 'de dichter van een zekere europeesche beschavingsverfijning' was⁷⁴, maar onmiddellijk daarna nam hij de gedachten uit zijn eerste opstel weer op en ontwikkelde hij die in een ruim opstel over *Het Vaderhuis* en *De Boomgaard der Vogelen en der Vruchten* (1905).⁷⁵ In zijn analyse van *De Gulden Schaduw* van 1910 trachtte hij duidelijk te maken dat Van de Woestijne door zijn belangstelling voor het beeld 'als onmiddellijk-dichterlijke uiting' deel uitmaakte van een hele Westeuropese beweging⁷⁶.

Het meest besproken, en voor Van de Woestijne wellicht het doeltreffendste opstel, is dat over *De Paarden van Diomedes* (1913) geweest. Hierin wist Verwey onmiddellijk de spanning op te wekken door de opmerking dat dit werk een voorbeeld was 'van hoe men *niet* moet dichten', waarin echter een rijk talent was uitgespeeld.⁷⁷ Met deze korte karakteristiek uit de inleiding toonde Verwey hoe volledig hij zich in Van de Woestijne had ingeleefd en hoe hoog hij hem waardeerde. Na een overzicht van

⁷¹ XXe E., 1903, I, p. 106.

⁷² Daarover meer in Streuvels' brief aan A. Coolen n.a.v. G.H.'s-Grasesandes *Geschiedenis van de Nieuwe Gids*, in *Roeping*, XXXIII (1957-1958), p. 536.

⁷³ XXe E., 1904, I, p. 258.

⁷⁴ *Inleiding*..., p. 175.

⁷⁵ *Bew.*, 1906, I, p. 131-137 en 246-256 of *Pr. III*, p. 107-128.

⁷⁶ *Pr. XI*, p. 192.

⁷⁷ *Pr. I*, p. 79.

de inhoud, toonde hij hoe Van de Woestijnes gewaarwordings-
 verbeelding in deze gedichten veel gelijkenis bood met die
 van Gorter: 'de aaneenschakeling van schilderachtige trekken
 rondom de eens opgevatte voorstelling is hem hoofdzaak', met als
 gevolg dat een gevoel van eenheid tussen de onmiddellijke ge-
 waarwording van de zee m.a.w. de indruk, en de uitdrukking (de
 zee en haar vier vertegenwoordigers (bok, hinde, wolf, weide) ont-
 breekt. De beelden werden niet gegeven als syntheses, maar als
 mozaïek van prachtige onderdelen. Bij Verweys kritiek op com-
 positie van het werk tekende P. Minderaa aan: 'Verwey wijst er
 volkomen terecht op, dat in de breeduitgewerkte zee-vergelijken-
 gen het waarnemingsvermogen zoo in beslag genomen wordt door
 de afzonderlijke figuren — bok, hinde, wolven, weide — dat wij
 de zee vergeten, ja dat de hiërarchie, die door een goede compo-
 sitie geëischt wordt, tusschen het eigenlijk verhaalde en het in-
 tensificerende of verklarende beeld zo zwak is, dat de dieren de-
 zee-vergelijkingen even groote aandacht en nadrukkelijkheid
 krijgen als Diomedes en zijn paarden zelf. Waar is dan, vraagt
 Verwey, de eenheid, die we toch als onloochenbaar aanwezig ge-
 voeld hebben, en hij antwoordt: «ze kan nergens anders zijn dan
 in de wreede, de leegte achterlatende, maar hartstochtelijke liefde
 voor het afzonderlijke zintuigelijke beeld zelf.»⁷⁸

In het laatste gedeelte van Verweys analyse komen formulerin-
 gen voor die door sommigen als definitieve karakteristieken van
 de toenmalige Van de Woestijne aanvaard zijn. Als typisch Gentse
 karaktertrek herkende Verwey in *De Paarden van Diomedes* dat
 Van de Woestijne, hoewel gedrukt door de omringende werkelijk-
 heid, 'de koppige wil heeft haar te beheersen, zich te bevrijden'.
 Deze trek vond hij in het 'pijnend, een ziekelijk-scherp inwerken in
 zin en zenuw, gebonden door de geestelijke vrijheids-drang, een fel,
 bijna tyrannisch heersen van het intellect als kunst- en levens-
 stijl'.⁷⁹

In Vlaanderen werd deze analyse als een waardevolle les ont-
 vangen. Marnix Gijsen merkte erover op: 'Het lange opstel dat
 hij wijdde aan de «Interludiën» van Van de Woestijne is van
 zulk een heldere subtiliteit, het getuigt van zulk een enthousiast
 intellect en ook van zulk een kalmen moed, dat Van de Woestijne
 zelf bij dezen dragen scalpdans rond wat hij als een intermezzo,
 een decoratieve vermakelijkheid wenschte beschouwd te zien, heel
 wat moet genoten en wellicht ook geleerd hebben.'⁸⁰

Hoe heeft Van de Woestijne tegenover Verwey gestaan? Voor-

⁷⁸ P. Minderaa, *Karel van de Woestijne, zijn Leven en Werken*, dl. I, p. 587.

⁷⁹ *Pr. I*, p. 88 en 90.

⁸⁰ *De Stem*, 1937, p. 805.

eerst dient opgemerkt dat hij van 1899 tot 1908 aan Verweys tijdschriften gedichten heeft bijgedragen. Toen Verwey *De Beweging* stichtte, had Van de Woestijne er met het oog op de Vlaamse strijd weliswaar een principieel bezwaar tegen, dat 'een ideaal van Menselijkheid het ideaal van Vaderlander verving', maar dat weerhield hem niet mede te werken. 'Enkele brieven van u hebben me té zeer gesteund, dan dat ik me niet veilig zou voelen onder uwe redactie,' schreef hij op 13 september 1904 aan Verwey.⁸¹ Bij P. Minderaa lezen we echter dat Van de Woestijne Verweys medewerking aan *Vlaanderen* zocht en daar een politieke onoprechtheid voor over had. Voordat Verwey had bedankt, schreef Van de Woestijne aan De Bom: 'Van Verwey nog niets, al heb ik hem een boek leugens verteld over de dankbaarheid die ik hem toedroeg voor zijn opstel over mij in « de Beweging » en ik heb hem medewerking beloofd...' ⁸² In *Vlaanderen* van 1906 besprak hij met veel lof Verweys *Inleiding*. 'Zeker hadden weinigen evenveel recht, in Noord-Nederland, ene Inleiding tot de Nieuwe Nederlandsche Dichtkunst, 1880-1900 zo subjectief te schrijven, en genoeg goeden smaak, om er een evendegelijke bloem-lezing — na al het andere! — uit te kiezen, als Albert Verwey,' getuigde hij. Alleen betreurde hij de historische onrechtvaardigheid tegenover Pol de Mont, die als een voorbereider en een der eerste erkenner van het pogen der jongeren, naast Warnar van Lennep en Marcellus Emants zijn plaats als aanmoediger wel had verdiend.⁸³

Op de kritieken van Verwey op zijn werken heeft Van de Woestijne slechts indirect gereageerd: in besprekingen van werken van Verwey bracht hij diens theoretische beschouwingen wel eens ter sprake. In brieven aan anderen of gesprekken liet hij zich anders over Verwey uit dan hij publiek deed. P. Minderaa citeert een brief waarin Van de Woestijne het zijn uitgever afraadt, aan Verwey voor *De Beweging* een recensie-exemplaar te zenden.⁸⁴ Dit belette hem weer niet, aan *De Beweging* (1908) zijn groot gedicht *Adam* af te staan.

Over Verwey als dichter heeft Van de Woestijne drie maal geschreven: in 1911 in de recensie van *Gedichten*, in 1912 in die van *Aarde* en in 1913 in een opstel over de *Dramatische poëzie* van Albert Verwey en Henriette Roland Holst.⁸⁵ Telkens legde hij de nadruk op Verweys redelijkheid. De poëzie in Holland gaf

⁸¹ Br. van 13 sept. 1904; geciteerd volgens M. Uyldert, *Dichterlijke Strijdbaarheid*, p. 205.

⁸² Minderaa, o.c., p. 283.

⁸³ *Vlaanderen*, 1906, p. 143.

⁸⁴ Minderaa, o.c., p. 426.

⁸⁵ Resp. in *De Groene Amsterdammer*, 17 dec. 1911, 28 jan. 1912 en 13 sept. 1913.

zijns inziens te weinig om het onmiddellijke, spontane leven, en dat noemde hij de kwade invloed van Verwey, die de gewaarwordingen en het gevoel had willen filtreren door de idee.⁸⁶ Hij vreesde het overwicht van de gedachte ten koste van het leven. Toch leerde Van de Woestijne van Verwey de tucht en de eenheid, of zoals Minderaa opmerkt: 'De eenheid in Verweys werk, de tucht die een passief zich laten overheerschen door hyper-individuele emoties, die diletantisme en decadentie weert, het sublimeren en vereeuwigen der werkelijkheid op het vlak der poëzie, dat alles zijn facetten — gezien en benoemd vanuit Van de Woestijnes eigen wereld — van de werkzaamheid van den dichter, den Maker, die den chaos des levens ordent in de Verbeelding, die de immanente goddelijke eenheid des levens te werkelijkjen tracht in den voortgaanden bouw van zijn onverbreekelijk-samenhangend werk, in de Idee.'⁸⁷

Later, toen Van de Woestijne aan Verwey hulde bracht, was elke geprikkeldheid geweken voor dankbaarheid en begrip voor hetgeen Verwey voor hem zelf en voor de jonge Vlamingen in het algemeen had gedaan. In verband met zich zelf verklaarde hij: 'De Verschijning van Albert Verwey was echter zo sereen; zij was overigens zoo doortrokken, niet alleen van oprechtheid, maar ook van hartgrondige goedheid, dat ze in mij vertrouwen herstelde, niet in het eigen dichter-wezen, maar die — ik weet het — ook anderen mochten ontvangen, is weer eene reden tot persoonlijke dankbaarheid en hulde. Over de verhouding van Verwey tot de Vlamingen in het algemeen getuigde hij: 'Wij voelden voor hem dan ook eene groote vriendschap, al was het verschil van temperament tusschen hem en de meeste Vlamingen meer dan bij wie ook groot. Sommigen van die Vlamingen heeft hij nooit vermocht geheel te doorvoelen; ik moet wel bekennen dat veel van Verwey ons vreemd en onbegrijpelijk blijft. Pogingen van hem tot verklaren van dit of geen Vlaams werk bewijzen dat hij dit werk uit een gezichtshoek bescheen, die niet de gewenschte was; het kon ook zeer goed zijn dat enkele Vlamingen, bij het beschouwen van Verweys verzen hem nog grooter onrecht aandeden.'⁸⁸

*

De Westvlaamse dichters als Hugo Verriest en Caesar Gezelle heeft Verwey eveneens gevolgd, niet omdat hij hun werk zo goed vond, maar omdat hij ze als een oorspronkelijke groep beschouw-

⁸⁶ E. d'Oliveira, *De Mannen van 80 aan het woord*, p. 49.

⁸⁷ Minderaa, o.c., p. 515.

⁸⁸ N.R.C., 1925, geciteerd volgens *Verzameld werk*, p. 566-568.

de : 'zonder twijfel een tak die verbonden is met de nederlandse volksstam, maar een twijg die eigengewassen is'. Steeds meer voelde hij zich aangetrokken tot wat hij noemde : de 'schoone stof' die 'het trouwhartig west-vlaamsch is', maar telkens moest hij in zijn karakteristieken op grote tekortkomingen wijzen.⁸⁹

Van *Avondstille* van Hugo Verriest bewonderde hij 'de aangename woorden-val', maar hij voegde er onmiddellijk aan toe : 'veel meer is het niet' ; van Caesar Gezelles *Primula Veris* waardeerde hij 'de ernst en zorgvuldigheid', doch voelde zich er niet door getroffen omdat Caesar Gezelle 'niet als opmerkelijke verschijning uit de schaduw van zijn voorganger' was getreden.⁹⁰

Over Rodenbach heeft Verwey niet veel geschreven. De confrontatie van zijn mening met die van Vermeylen toonde reeds voldoende dat hij voor de jonge bard geen onvermengde bewondering kon opbrengen. Hij erkende dat de toonvolheid en de gezonde, doch onverfijnde en daardoor persoonlijke of eigenaardige opvatting en behandeling van de werkelijkheidsvormen bij Rodenbach tot krachtige uiting waren gekomen. Hij kon het alleen maar betreuren dat deze vroeg gestorven dichter, slechts een schets en niet een schildering van zijn wezen had kunnen geven.⁹¹ In een hoogdravende aantekening *Albrecht Rodebach en Albert Verwey* heeft Karel van den Oever het Verwey kwalijk genomen dat deze in de *Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche dichtkunst* niet op de literair-historische betekenis van Rodenbach had gewezen en dat hij had toegelaten dat Maurits Uyldert in zijn artikel in *De Beweging* Rodenbach gesitueerd had bij 'de retorische beunhazen uit den Hilda Ram-tijd'.⁹²

*

Verwey had ook contact met Richard de Cneudt en Adolf Herckenrath, wier gedichten hij in *De XXe Eeuw opnam*, en met Jan van Nijlen en Daan Boens die hem tijdens de Eerste Wereldoorlog gedichten zonden voor *De Beweging*.

Na de Eerste Wereldoorlog bleef Verwey belangstelling opbrengen voor hetgeen in Vlaanderen gebeurde, meer bepaald voor het optreden van de jongeren die het tijdschrift *Ruimte* hadden gesticht.⁹³ De naam *Ruimte* zou hun programma suggereren, dat

⁸⁹ *Bew.*, 1905, I, p. 145.

⁹⁰ *XXe E.*, 1904, I, p. 255.

⁹¹ *Bew.*, 1905, I, p. 143.

⁹² *Albrecht Rodenbach en Albert Verwey*, in : *Vlaamsche Arbeid*, IV, (1908-1909), p. 521.

⁹³ Cf. over *Ruimte* : Eug. de Bock, *Ruimte*, in *Vl. G.*, 1950, p. 321-330 ; E. Roels, *Expressionistische tijdschriften in Vlaanderen, Gent*, 1956 : niet-gepubliceerde

ingegeven was door het 'streven naar vernieuwing van de Vlaamse woordkunstperken' en door het 'gevoel los te zijn uit de oorlogsbeknelling'. *Ruimte* telde twee soorten medewerkers: enerzijds degenen die voor het Vlaamse volk geestelijk en maatschappelijk een uitweg zochten, door Van Ostaijen 'romantische expressionisten', door anderen de humanitaireren, politici of activisten genoemd; anderzijds de literatoren die naar vernieuwing streefden. Van de niet-literatoren waren Anton Jacob en Herman Vos de woordvoerders. Zij wisten zich in hun politieke, sociale en artistieke opvattingen in de steek gelaten door hun oudere tijdgenoten van *Van Nu en Straks*, die hoog opliepen met 'europeërschap', doch die naar hun mening voor de noden van hun eigen Vlaamse volk weinig deden. Eugène de Bock, de stichter, heeft *Ruimte*, altijd beschouwd als een late afspiegeling van *De Beweging*, niet omdat *Ruimte* begon te verschijnen toen *De Beweging* had opgehouden te bestaan, maar omdat medewerkers als Paul Verbruggen, Anton Jacob, Herman Vos en hij zelf, met Verwey persoonlijk contact hadden gehad en met diens opvattingen over een tijdschrift vertrouwd waren.

Ruimte was in dié zin met *De Beweging* verwant, dat het algemeen was: niet alleen de kunst en de literatuur, maar ook de maatschappelijke problemen en de politiek kwamen aan de orde. De omstandigheden na de oorlog waren er de oorzaak van, dat de politiek zelfs de belangrijkste plaats toebedeeld kreeg. Dat was begrijpelijk, want terwijl *Ruimte* verscheen, zaten vier medewerkers wegens hun activistische houding in de gevangenis: Gaston Bursens, Anton Jacob, Wies Moens en Herman Vos; Paul van Ostaijen was om dezelfde reden kort voor de wapenstilstand naar Berlijn uitgeweken⁹⁴ en Marnix Gijsen had in de Hogere Handelsschool Sint-Ignatius te Antwerpen het 'consilium abeundi' gekregen.⁹⁵

In welke verhouding stonden nu de afzonderlijke literatoren van *Ruimte* tot Albert Verwey?

Eugène de Bock had voor Verwey een grote bewondering. Vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog had hij al aan *De Beweging* meegewerkt met verhalend proza als *Uit een Dagboek*, *Schetsen*, *Reisherinneringen en Schetsen*, *Kleine Schetsen*, *Hymnen*

licentiaatsverhandeling; F. van Passel, *Het tijdschrift 'Ruimte' als brandpunt van humanitair expressionisme, 1920-1921*, (Brussel, 1956: niet gepubliceerde licentiaatsverhandeling), *Het tijdschrift 'Ruimte' 1920-1921*, in *Vl. G.*, 1957, p. 46-54, en *Het tijdschrift 'Ruimte' (1920-1921) als brandpunt van humanitair expressionisme*, Antwerpen, 1958.

⁹⁴ E. Roels, o.c., p. 68-73.

⁹⁵ R. Goris en J. Gresshoff, *Marnix Gijsen*, (Den Haag, 1955), p. 25-26.

en met een tweetal bijdragen over gymnastiek.⁹⁶ Toen hij in oktober 1914 met zijn familie naar Nederland uitweek, werd hij in Noordwijk door Verwey gastvrij ontvangen en met de meeste toewijding geholpen. Nog steeds herinnert Eugène de Bock met dankbaarheid aan Verweys hulp wanneer hij over die droevige tijd spreekt. Zo ontstond een vriendschap die tot aan Verweys dood zeer hecht bleef. Tijdens zijn verblijf in Nederland droeg De Bock nog *Jeugd in de Stad, Antwerpsche schetsen voor de Oorlog* en *Fantasia* aan *De Beweging* bij.⁹⁷

Uit de brieven van Verwey aan De Bock blijkt dat Verwey voor *Ruimte* onmiddellijk een grote belangstelling heeft getoond, zowel omdat het een literair tijdschrift was, als omdat het streed voor de Vlaamse zaak. In die jaren maakte Verwey trouwens deel uit van het Comité Brandes, dat zich inspande om voor de gestrafte Vlaamse activisten amnestie te bekomen, en hij was de bode tussen Margareta Meyboom, die met Brandes in contact stond, en Eugène de Bock, die hem bovendien op de hoogte hield van gebeurtenissen uit het literaire leven in Vlaanderen. Verwey bracht in zijn antwoord over zijn kennismaking met het nieuwe telkens verslag uit.

Behalve De Bock had ook Paul Verbruggen in Verweys *Beweging* gedebuteerd, met het gedicht *Als eene roos*.⁹⁸

Met de overige literatoren van *Ruimte* had Verwey nooit persoonlijk contact. In de geschiedenis van de betrekkingen tussen Verwey en Vlaanderen dienen evenwel de namen vermeld van Wies Moens, Marnix Gijsen en Paul van Ostaijen.

Uit de brieven vernemen we dat Verwey voor Wies Moens veel belangstelling heeft getoond. 'Uw boekje, zoals ook de uitgaafjes van Moens', schreef hij aan De Bock, 'hoort tot de verschijnsels die mij konden doen betreuren dat ik geen tijdschrift meer uitgeef, als niet mijn denken en dichten andere wegen zocht waarop ik zeker ook mijn indrukken van het gelezene kan meenemen en tot hun recht brengen.'⁹⁹

Aan Moens' *Celbrieven* wijdde hij in 1926-27 een practicum.¹⁰⁰ Naar de inhoud karakteriseerde hij het werk als 'een humoristisch tekenen van de eigenlijk gehate werkelijkheid', waartegenover 'een absoluut geachte deugd' stond, zodat 'de grondstemming eigenlijk laatdunkend' was. Met zijn bekende liefde tot de werkelijk-

⁹⁶ Resp.: *Bew.* 1910, II en IV, 1911, 1 en III, 1912, III, 1913 II en III en 1914, I.

⁹⁷ *Ib.*, 1915, I, en 1916, III.

⁹⁸ *Ib.*, 1911, IV, p. 190.

⁹⁹ Brief d.d. 23-6-1921.

¹⁰⁰ Hs. in Verwey-Archief, A.U.B.: XVI D 14.

heid merkte hij dan op : 'Gesteld nu : de humoristische blik was gericht op de deugdzame hoofdpersoon, dan had de liefde de werkelijkheid gegolden. De grondstemming zou dan ruimer, begrijpender zijn geweest.' Al waardeerde Verwey de natuurlijkheid van Moens' vers- en prozastijl, toch kon hij niet instemmen met de verwarring tussen objectieve schildering en propaganda, het genoegen om die 'werkelijkheid en verheven denkbeelden' naast elkaar te stellen en 'verrassend vergelijkingen' te gebruiken, die een indruk geven van 'vrijmoedige ongezochtheid', maar die in wezen 'een verbinding van impressionisme met propaganda' waren.

Wies Moens antwoordde van zijn kant op mijn vraag of hij of zijn generatiegenoten invloed van Verwey hadden ondergaan, het volgende : 'Ik heb nooit enige invloed van Verwey op mijn *dichten* kunnen bespeuren en ik meen dat zijn poëzie op geen enkele van mijn generatie-genoten enige indruk heeft gemaakt. Wel las ik, als college-leerling, met veel belangstelling Verweys boekje, uitgegeven door de Wereldbibliotheek : *Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche Dichtkunst (1880-1900)*. Toen ik echter zelf tot de poëzie kwam, ging ik een andere weg op dan de Tachtigers.'¹⁰¹

Of Verwey ooit publiek over Paul van Ostaijen heeft gesproken, is me niet bekend. Van Ostaijen zelf heeft in *Self Defense* opgemerkt dat de ritmische kadans, één van die hoofdkenmerken van de Vlaamse expressionistische poëzie, afgekeken werd van Gorter, Van Eeden en Verwey. Marnix Gijsen tekende over Van Ostaijen aan : 'Wel herinner ik me dat Paul van Ostaijen in bevestigingen van ordelijkheid, zijn voorbeeld aanhaalde en beweerde dat men elke dag van zoveel tot zoveel uur moest « dichten », regelmatig, bureel-mässig, zoals een ander boekhoudt of aardappels poot. Daar bleef het echter bij.' Van Ostaijen had in elk geval maar een zonderlinge kijk op Verweys wijze van dichten !

Marnix Gijsen was één van de weinigen die zich tot de zogenoemde 'cerebraliteit' van Verwey aangetrokken voelden. Aan het Verwey-herdenkingsnummer van *De Stem* (1937) droeg hij een artikel bij over *Verwey en Vlaanderen*. Over Verweys houding tegenover de Vlamingen in het algemeen schreef hij : 'Hij heeft gemeend de Vlamingen niet te moeten behandelen met de vernederende welwillendheid die zij af en toe genieten om wille van zekere eigenaardigheden, omwille van het gesmijige en het boertige, hij heeft de Vlaamsche auteurs steeds als gelijkberechtigden beschouwd en besproken.'

Voor al Verweys *Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche dichtkunst* schijnt voor de generatie van *Ruimte* een grote didactische

¹⁰¹ Brief van 15-2-1958.

waarde gehad te hebben. Aan die *Inleiding* schreef Gijsen de relatieve bekendheid van Verwey in Vlaanderen toe. Voor het overige constateerde hij dat het « intellectueel karakter » van het vers stellig niet heeft bijgedragen tot de populariteit van Verweys werk in Vlaanderen.¹⁰² Toch was het daarom dat Gijsen Verwey zo waardeerde.

*

Tot besluit van dit overzicht zou ik over de relatie Verwey-Vlaanderen woorden willen aanhalen van Van de Woestijne en van Verwey zelf, die over hun meningsverschillen heen, van grote waardering getuigen. Van de Woestijne schreef: 'Wij vermochten in Verwey iets te waarderen en te beminnen, dat aan zijn voormalige vrienden ontbrak: de zin der traditie. Met zijne kritisch-historische en anthologische werkzaamheid ontdekte Verwey dat verleden, een grootendeels Vlaamsch verleden, waar hij ons, Vlamingen van heden, misschien in heeft herkend. Het kan wellicht de verklaring wezen van zijn vriendschap ten onzen opzichte. Het is de onbaatzuchtige reden van onze erkentelijkheid.'¹⁰³ Verwey van zijn kant schreef aan Eugène De Bock, toen deze in 1935 aan het Verweynummer van *De Nieuwe Taalgids* een kort artikel *Verwey en Vlaanderen*, had bijgedragen, het volgende: 'Door uw bijdrage, hoe kort ook, hebt ge de betekenis aangestipt die Vlaanderen voor mij had. Dat ik getracht heb die betekenis hier in 't Noorden te doen inzien, sprak vanzelf. Maar voor mij persoonlijk is ze een groot stuk van mijn leven geweest.'¹⁰⁴

Uit dit schematisch overzicht moge gebleken zijn dat we alle reden hebben om aan die woorden van Verwey geloof te schenken, en dat de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde door Albert Verwey in 1936, ter gelegenheid van haar vijftigjarig bestaan, onder haar leden op te nemen, terecht hulde heeft gebracht aan diens oude vriendschap tot Vlaanderen.

¹⁰² *De Stem*, 1937, citaten p. 803, 806 en 807.

¹⁰³ *Verzameld Werk*, p. 566.

¹⁰⁴ Brief van 22-7-1935.